

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 2, pp. 101–108

DOI 10.15421/26210423

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(477.63) «1932/1933»

Голод як фактор криміналізації українського суспільства у 1932–1933 рр. (за матеріалами Дніпропетровської області)

Н. Р. Романець

докторка історичних наук, доцентка

ORCID: 0000-0003-3267-4408

romanets1@ukr.net

*Криворізький державний педагогічний
університет*

*проспект Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Україна,
50086*

Анотація. *Мета статті* – висвітлення криміногенної ситуації у містах Дніпропетровської області під час Голодомору 1932–1933 рр. та заходів обласної влади у сфері боротьби із злочинністю. *Методи дослідження:* порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, історико-генетичний. Опрацювання архівних документів здійснено завдяки методам джерелознавчого та герменевтичного аналізу. *Наукова новизна:* автором уперше охарактеризовано криміногенну ситуацію у містах Дніпропетровської області під час Голодомору 1932–1933 рр. та заходи обласної влади у сфері боротьби із злочинністю. *Практичне значення* дослідження полягає у можливості використання отрима-

них результатів для подальшого вивчення соціально-психологічних наслідків Голодомору 1932–1933 рр. *Оригінальність дослідження* ґрунтується на виявленні та аналітико-синтетичному опрацюванні документів Дніпропетровського обкому КП(б)У, Дніпропетровського обласного управління міліції, Дніпропетровської міської прокуратури із фондів Державного архіву Дніпропетровської області. *Основні результати.* Показано, що головними причинами зростання рівня злочинності у містах Дніпропетровщини були голод та масштабні репресії, які призвели до появи так званого «декласованого елементу» – селян, позбавлених засобів існування. Основними видами злочинів у містах в умовах Голодомору 1932–1933 рр. були крадіжки, грабунки, шахрайство із продуктовими документами. Доведено, що, незважаючи на вжиті партійно-радянським керівництвом заходи, криміногенна ситуація в Дніпропетровській області залишалася складною упродовж всього 1933 року, а органи юстиції та ДПУ, заточені на боротьбу з «контрреволюцією», виявилися неспроможними захистити майно і життя мешканців міст. Неefективність боротьби із злочинністю визначалася намаганням влади ліквідувати явище без усунення його причин – без стабілізації продовольчої ситуації не можна було припинити крадіжки, грабунки, вбивства міського населення, оскільки більшість крадіїв були «злочинцями з безвиході». *Тип статті:* теоретична, дослідницька.

Ключові слова: Голодомор; Безпритульні; Злочинність; Криміногенна ситуація.

Надійшла до редколегії 17.10.2021

Прорецензована 21.12.2021

Рекомендована до друку 24.12.2021

LCC DK 508

**Hunger as a factor in the
criminalization of Ukrainian society
in 1932–1933 (on the materials of
Dnipropetrovsk region)**

N. R. Romanets

Sc. D. (History), Associate Professor
ORCID: 0000-003-3267-4408
romanets1@ukr.net

Kyryvi Rih State University
54 Gagarin Avenue, Kyryvi Rih, Ukraine, 50086

Abstract. *The aim of the article:* to analyze the criminogenic situation in the cities of Dnipropetrovsk region during the Holodomor of 1932–1933 and the measures of the regional authorities to combat crime. *Methods:* comparative-historical, problem-chronological, historical-genetic. Processing of archival documents are carried out using the methods of source studying and hermeneutic analysis. *The scientific novelty* of the article is that the author characterizes the criminogenic situation in the cities of Dnipropetrovsk region during the Holodomor of 1932–1933 and the measures of the regional authorities to combat crime for the first time. *Practical meaning:* the results of the research can be used for studying the socio-psychological consequences of the Holodomor of 1932–1933. *The originality*

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 2, pp. 101–108

DOI 10.15421/26210423

<http://www.uha.dp.ua>

of the study is based on the identification and analytical and synthetic processing of previously unknown archival documents of the Dnipropetrovsk Regional Committee of the CP(b)U, Dnipropetrovsk Regional Police Department, Dnipropetrovsk City Prosecutor's Office from the State Archives of Dnipropetrovsk region. *Main results:* It is shown that the main reasons for the increase in crime were famine and large-scale repression, which led to the emergence of the so-called «declassed element» – the peasants, deprived of livelihood. Thefts, robberies, fraud with grocery documents were the main types of crimes in cities during the Holodomor of 1932–1933. It was proved that the crime situation in the Dnipropetrovsk region remained difficult throughout 1933 despite the measures taken by the Soviet party leadership. The justice authorities and the GPU, created to fight the «counter-revolution», were unable to protect the property and life of city dwellers. The ineffectiveness of fight against crime was determined by the authorities desire to eliminate the phenomenon without eliminating its causes. It was impossible to stop thefts, robberies, and murders of the urban population, since most of the thieves were «criminals of despair». It was also impossible without stabilizing the food situation. *Type of article:* theoretical, research.

Keywords: Holodomor; Homeless; Criminality; Criminogenic situation.

Received 17.10.2021

Reviewed 21.12.2021

Accepted 24.12.2021

Постановка проблеми. Одне з пріоритетних місць у сучасній зарубіжній та вітчизняній історіографії займає осмислення наслідків Голодомору 1932–1933 рр. Актуальність цієї проблематики визначається тим, що тодішні катастрофічні процеси в аграрному секторі обернулися безпрецедентною руйнацією всіх сфер буття українського суспільства. Організований Кремлем терор голодом призвів до дестабілізації соціально-економічних відносин, зумовив масштабні демографічні втрати, кардинально змінив морально-психологічний стан соціуму.

Історіографія. Одним із перших вплив голоду на поведінку людей та суспільне життя дослідив відомий американський соціолог П. Сорокін. Науковець зробив висновок, що в умовах масштабного голоду відбувається «повна деформація правового і морального життя суспільства», «настає масове «озвіріння» та «здичавіння» (Сорокін, П. А., 2014, с. 278). Характеризуючи криміналізацію російського суспільства під впливом голоду у післяреволюційний період, П. Сорокін був змушений констатувати, що «у ці роки вся Росія стала країною злочинців», оскільки «важко знайти, особливо у місцях, охоплених голодом таку людину, яка б так чи інакше не була винна у тому чи іншому продовольчому злочині: у дрібній чи великій крадіжці, у дрібному чи великому обмані та шахрайстві з пайками, картками тощо» (Сорокін, П. А., 2014, с. 273).

Упродовж останніх десятиліть спостерігається зростання інтересу вітчизняного наукового загалу до девіантних проявів в умовах Голодомору 1932–1933 рр. Соціальні аномалії доби голодного лихоліття: дитяча безпритульність, жебракування, трупоїдство, канібалізм, самосуди досліджено у працях В. Марочко (Марочко В., 2007, с. 45–49), С. Дровозюка (Дровозюк, С. І., 2007, с. 75–77), Н. Лапчинської (Лапчинська, Н., 2017, с. 101–108). Водночас не всі аспекти цієї багатогранної проблеми знайшли належне висвітлення у наукових розвідках, серед них – тема впливу голоду на рівень злочинності в українському суспільстві. Історики переважно досліджують збільшення кількості крадіжок колгоспного збіжжя під час хлібозаготівельної кампанії 1932/33 р., що стало реакцією селянства на грабівницький характер заготівель, формою самовільного отоварювання трудовнів, тобто способом виживання під час Голодомору. Проте науковці лише побіжно характеризують криміногенну ситуацію після закінчення заготівель, в умовах масового голоду 1932–1933 р. Тому дана стаття є спробою заповнити цю лакуну.

Метою статті є висвітлення криміногенної ситуації у містах Дніпропетровської області під час

Голодомору та заходів обласної влади у сфері боротьби із злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Одним із наслідків Голодомору стало погіршення криміногенної ситуації в Дніпропетровській області в першій половині 1933 р. З посиленням голоду зростав рівень злочинності серед населення: убивства, грабунки заради шматка хліба ставали повсякденним явищем. Про це свідчить анонімний лист так званої «групи комуністів» до Дніпропетровського обкому КП(б)У (лютий 1933 р.): «Багато квартир як у селі, так і в містечках зачиняються зсередини і вдень, і вночі, тому що всі живуть у небезпеці, і немає жодної гарантії, що ось-ось [не] постукають, [не] заберуть все їстівне і [не] вб'ють серед білого дня. Де шукати захисту? Міліціонери самі недоїдають і бояться» (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-19, оп. 1, спр. 587, арк. 31). А секретар Покровського парткому Трунов 13 червня 1933 р. повідомляв про збільшення кількості крадіжок у квартирах колгоспників і в колгоспних коморах. Крали «2–3 центнери продовольства, корів, телят, курей...» (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 9, арк. 658). Іноді об'єктами злочину ставали навіть «зернята квасолі, посаджені в землю на грядках, або борщ з печі» (Лютаревич, П., 1955, с. 83).

Зростанню рівня злочинності в містах сприяло скупчення там великої кількості селян, що шукали порятунку від голодної смерті. Це фактично визнавав Дніпропетровський обком КП(б)У в листі до ЦК КП(б)У від 18 лютого 1933 р. Збільшення бандитизму, грабунків, крадіжок у промислових центрах: Кривому Розі, Запоріжжі, Кам'янському, Дніпропетровську партійне керівництво області пояснювало напливом до міст «злочинного, антисуспільного, паразитуючого елементу» (так в офіційних документах нерідко називали голодуючих) після запровадження паспортної системи (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-19, оп. 1, спр. 587, арк. 33).

21 лютого 1933 р. Дніпропетровський обком КП(б)У ухвалив рішення, в якому визначив основні заходи по боротьбі з бандитизмом і злочинністю в області. Передусім передбачалося здійснити чистку секретного апарату міліції від непрацездатних, ненадійних інформаторів та завербувати нових. В усіх уражених злочинністю селах мали створити групи сприяння боротьбі з бандитизмом із перевірених колгоспників, сільського партійного та радянського активу, а в промислових і міських центрах сформувати спеціальні оперативні групи із працівників обласної міліції. З території області планувалося вислати в адміністративному порядку 600 осіб так званого «бандитського та криміналь-

ного елементу». Органи ДПУ та міліцію зобов'язали протягом найближчих 10–15 днів вилучити бандитський та хуліганський елемент в одному – двох селах району, а також упродовж п'яти днів усіх безпритульних, жебраків та злочинців на базарах, вокзалах та в інших містах скупчення. До 15 березня 1933 р. на території області мали ліквідувати всі активно діючі кримінально-бандитські угруповання (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 9, арк. 225–226).

Проте в умовах голоду, який посилювався, вирішити проблему очищення міст від безпритульних протягом 10–15 днів було неможливо. Це засвідчує і директива Дніпропетровського обласного управління міліції від 29 березня 1933 р., що знову наказувала негайно розпочати «вилучення всього кримінального і паразитуючого елемента, жебраків у містах, селах, робітничих поселеннях, на новобудовах, територіях вокзалів, залізничних станцій», в усіх сільських районах. Важливо, що у цій директиві конкретизувалися категорії осіб, які підлягали вилученню:

- а) безпритульні діти та підлітки;
- б) інваліди та особи похилого віку «без визначених занять, які не мають постійного місця проживання»;
- в) паразитуючий елемент – «жебраки-професіонали»;
- г) кримінально-злочинний елемент: грабіжники, крадії, утримувачі притонів, перекупники краденого, повії.

Затриманих дітей та підлітків повинні були передавати органам Наркомату освіти для влаштування в дитячі будинки. Інвалідами та людьми похилого віку мали опікуватися органи соціального захисту. Безпритульних віком від 16 років передбачалося через органи Наркомату праці примусово направляти на сільськогосподарські роботи, а на «паразитуючий та кримінальний елемент» готувати справи для вислання в адміністративному порядку. Звітувати про виконану роботу місцеві відділи міліції повинні були кожні п'ять днів спецдонесеннями з конкретними цифровими даними (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 27, арк. 96–97). Зазначимо, що формування трудових команд із «паразитуючого елемента» виявилось неефективним методом вирішення проблеми дефіциту робочої сили в колгоспах та радгоспах, оскільки, як визнавав Дніпропетровський облвідділ ДПУ, 75% таких працівників через 1–2 дні тікали з роботи (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-18, оп. 1, спр. 1696, арк. 45).

Після затримання безпритульних доправляли до спеціальних бараків, де проводилася їхня фільтрація, тобто поділ за вказаними категоріями.

У м. Дніпропетровську такі бараки розташовувалися на околицях міста в районі Казанської церкви. Дослідники В. Лойк та М. Кавун дійшли висновку, що вони знаходилися вгорі Казанської вулиці (нині – кільце трамваю 4-го маршруту – вул. М. Грушевського) (Лойк В. І., Кавун М. Е., 2008, с. 125). Побутові умови в бараках були справді жахливими, нелюдськими: дах протікав, відсутність скла у більшості вікон, сильні протяги. До того ж бараки фактично не опалювалися і не прибиралися. В них не було нар, а тому затримані лежали прямо на підлозі. Санітарна обробка безпритульних не проводилася, а в бараках взагалі не було баків з водою. Тому, як зазначав помічник Дніпропетровського міського прокурора Медніков, більшість затриманих були жахливо брудні – обличчя, руки, тіло, а на їхньому одязі та тілі були «цілі плати вошей». До того ж багато безпритульних хворіли на коросту, сифіліс, трипер (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 1, арк. 148).

Затримані у бараках перебували 10–30 днів, хоча їхню фільтрацію належало проводити протягом 2–3 днів. Ситуацію ускладнювало й те, що жінки, чоловіки та діти знаходилися в загальному приміщенні. Гарячої їжі вони не отримували (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 37, арк. 702).

Показово, що перша доповідна записка про антисанітарні умови утримання безпритульних в бараках була підготовлена Дніпропетровською міською прокуратурою 29 березня 1933 р. Але протягом місяця міською владою не було вжито жодних заходів для покращення їхнього становища. Тому в наступній доповідній записці від 5 травня 1933 р. міська прокуратура знову порушувала питання про усунення цих недоліків.

З 15 лютого до 1 травня 1933 р. через ці бараки – «фільтри» – у м. Дніпропетровську пройшло 4646 осіб, із яких майже третина (1364) затримані міліцією під час облав помилково й пізніше звільнені. Цих звільнених осіб доправляли до залізничного вокзалу і вимагали виїхати за місцем проживання.

Щодо інших вилучених з вулиць, то 147 дорослих померли; 342 особи (імовірно, найбільш виснажених від голоду) доправили до міської лікарні; 160 передали до органів соцзабезу; 902 відрядили на примусові роботи до «Укрводбуду» та інших організацій; до 295 осіб застосували адмінвиселення. Дітей повертали батькам (265 осіб) або відсиляли до дитячих будинків (450 осіб) (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 37, арк. 702).

Померлих від голоду у фільтраційних бараках, Центральній промколонії та БПУ, а також

на вулицях міста ховали на Севастопольському цвинтарі. Дослідники В. Лойк та М. Кавун дійшли висновку, що масові братські поховання розташовані «на південно-східній околиці сучасного Севастопольського парку біля вул. Сімферопольської, можливо, включаючи сучасну ділянку приватної забудови між парком та Лоцманським узвозом» (Лойк В. І., Кавун М. Е., 2008, с. 130).

Міська прокуратура визнавала, що траплялися випадки перевезення до моргу живих разом з мертвими, за що винні були засуджені від 3-х місяців примусової праці до 1,5 років позбавлення волі. Всього протягом січня – квітня 1933 р. через морг було поховано 1200 трупів (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 37, арк. 703).

Зростання кількості померлих від голоду безпритульних та в'язнів призвело до того, що їхні поховання у братських могилах на Севастопольському цвинтарі не завжди проводилися належним чином. Так, 3 квітня 1933 р. відвідувач цвинтаря І. В. Хоменко побачив в одній братській могилі не засипані землею «голову, ноги трупа, а в другій лише пальці ніг трупів». Біля цієї могили зібрався натовп людей, які через цвинтар проходили з міста на Лоцманську залізничну станцію (Державний архів Дніпропетровської області, Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 1. арк. 525–525 зв.).

Але до початку травня процедура поховання померлих від голоду безпритульних та в'язнів була впорядкована. Трупи із моргу вивозили кожного дня, для чого було виділено окрему підводу з ящиком. А сам цвинтар огородили дротом (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 37, арк. 703), щоб у подальшому не допустити нових ексцесів.

Ситуацію із злочинністю ускладнювало й те, що до Дніпропетровської області висилали «бродячий, паразитуючий та злочинний елемент» з інших регіонів СРСР. Наприклад, із Північно-Кавказького краю відправили 125 осіб. Тому Дніпропетровський обком КП(б)У у своєму рішенні від 24 квітня 1933 р. вимагав від ЦК КП(б)У і ЦК ВКП(б) категорично заборонити висилку «злочинного і паразитуючого елементу» до Дніпропетровської області (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 9, арк. 483).

Одним із методів боротьби із зростанням рівня злочинності мала стати депортація за межі області 17000 родин і 5000 однаків «класово-ворожого елементу». Відповідне рішення Дніпропетровський обком КП(б)У ухвалив 9 квітня 1933 р. Найбільші контингенти на депортацію були визначені для промислових районів: Криворізького, Нікопольського,

Запорізького, Дніпропетровського, бо саме до них на новобудови та підприємства тікали із сіл голодні селяни. Виселення планували провести упродовж травня – червня 1933 р. – до початку збиральної кампанії (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-19, оп. 1, спр. 1865, арк. 27). Однак масштабна депортація не відбулася, оскільки 8 травня 1933 р. була ухвалена таємна інструкція ЦК ВКП(б) і РНК СРСР, яка проголосила згорання масових репресій.

Очищення міст Дніпропетровської області від безпаспортних селян тривало і влітку 1933 р. Станом на 10 червня 1933 р. обласним управлінням міліції у м. Дніпропетровськ було вилучено 841 безпритульних та жебраків, із яких сформували трудові загони і спрямували на роботу до радгоспів (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-18, оп. 1, спр. 1693, арк. 3).

Органи міліції під час проведення паспортизації у містах області збирали інформацію про розкуркулених, позбавлених виборчих прав, засуджених, яким вдалося влаштуватися на промислові підприємства чи до державних установ. Лише у м. Дніпропетровськ на 10 червня 1933 р. до міліції надійшли «компрометуючі матеріали» на 4101 таку особу, які змогли отримати роботу у місті, приховавши своє соціальне походження. На основі цих доносів обласне управління міліції відмовило у видачі паспортів 1297 особам. Крім того, за цей період із заводів та фабрик звільнилося 1045 осіб без розрахунку, оскільки вони дізналися, що не отримують паспортів (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-18, оп. 1, спр. 1693, арк. 2–3).

Наступний етап боротьби обласної влади із злочинністю припав на осінь 1933 р. 13 вересня 1933 р. Дніпропетровський обком КП(б)У знову зобов'язав обласне управління міліції негайно очистити м. Дніпропетровськ від «бандитсько-кримінального, соціально-паразитуючого і безпритульного елементу». На виконання цього рішення Дніпропетровське обласне управління робітничо-селянської міліції сформувало оперативну групу із 20-ти співробітників, яка повинна була виявляти осіб без паспортів та здійснювати вилучення «кримінально-паразитуючого елементу» для вислання в адміністративному порядку. Одночасно була організована оперативна група у складі 10 осіб для вилучення бандитів, які «проходили за конкретними матеріалами». Крім того, створили спеціальну слідчу групу для оформлення справ на адміністративне вислання і прискорення проведення слідства за порушеними справами (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-18, оп. 1, спр. 1692, арк. 72).

Обласне управління міліції організувало щоденні облави та перевірки притонів, базарів та ін-

ших місць скупчення безпритульних та злочинців. У результаті з 15 вересня по 30 жовтня 1933 р. органами міліції було ліквідовано 9 кримінально-бандитських угруповань, до яких входили 51 особа, 27 груп крадіїв у складі 123 осіб, вилучено для адміністративного вислання 500 осіб, із яких справи на 425 осіб були затверджені Особливою нарадою при Колегії ДПУ. Всього було вилучено 1869 осіб «бандитсько-кримінального та соціально-паразитуючого елементу», тобто злочинців та безпритульних. Також було розкрито 242 справи про грабунки та крадіжки, а 179 осіб притягнуто до кримінальної відповідальності. Зокрема була ліквідована банда у складі 22 осіб на території селища Фрунзе, яка скоїла десятки збройних пограбувань державних установ і кооперативних підприємств. Органам міліції вдалося припинити діяльність і злочинного угруповання чисельністю 14 осіб, яке грабувало приватні квартири та державні установи на території Старо-Троїцької слободки (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-18, оп. 1, спр. 1692, арк. 67, 74).

Чергова зачистка м. Дніпропетровська від безпритульних та злодіїв була організована під час підготовки до міжрайонного колгоспного ярмарку. В результаті з 26 жовтня по 6 листопада на Озерному базарі було затримано 258 жебраків, безпритульних та 187 кримінальників, ліквідовано 5 груп крадіїв чисельністю 17 осіб, розкрито 45 справ про крадіжки, грабунки, спекуляцію, хуліганство тощо (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-18, оп. 1, спр. 1692, арк. 78).

Перманентні операції з вилучення безпритульних, реалізовані владою протягом року, не змінили ситуацію на краще. У грудні 1933 р. Дніпропетровський обком КП(б)У знову визнав значну засміченість промислових центрів області, в першу чергу м. Дніпропетровськ «кримінально-злочинним та паразитуючим елементом» та зростання кількості злочинів. Тому було ухвалено рішення здійснити чистку підприємств міста від «ворожих елементів», організувавши перевірку документів робітників, прийнятих на роботу протягом останніх 3–4 місяців. Зрозуміло, що серед таких працівників було багато безпаспортних селян-втікачів. Для боротьби із злочинністю міліцію промислових центрів (Дніпропетровська, Кривого Рогу, Бердянська, Запоріжжя, Кам'янського, Нікополя), а також Бердянська та Мелітополя перевели на казармене становище (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-19, оп. 1, спр. 1865, арк. 55, 57).

Серед ліквідованих міліцією у грудні 1933 р. банд була група, до якої входили мешканці с. Обухівка – 19-річний Федір Готвянський і 28-річний Андрій Ткаченко, які здійснили п'ять збройних

пограбувань. Лише у жовтні 1933 р. вони пограбували колгоспників с. Петриківки, у яких викрали 30 пар взуття, уповноваженого обкому, в якого забрали гроші та речі, а також під час пограбування обстріляли мешканця с. Петриківки Дея.

І якщо цих грабіжників можна назвати професійними злочинцями, оскільки вони вже мали судимості за грабунки, то інші крадії, скоріше, були «злочинцями з безвиході». Наприклад, В. Мороза та В. Малихіна затримали за підозрою у збройному пограбуванні хлібного лотка на 2-й Фабричній вулиці, ще двоє озброєних грабіжників викрали корову (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. П-18, оп. 1, спр. 1692, арк. 98).

Крім крадіжок та грабунків, ще одним поширеним видом злочинів у містах в умовах Голодомору стало шахрайство із продуктовими документами. У 1932–1933 рр. на підприємствах та установах Дніпропетровської області постійно збільшувалася кількість працівників, проте водночас великою була і плінність кадрів. Заводи і установи не завжди своєчасно повідомляли про звільнення робітників, що дозволяло останнім під час переходу з одного підприємства на інше користуватися двома забірними книжками, отримуючи подвійну норму хліба.

Ще однією формою шахрайства була підробка «продуктових документів, талонів на обід та хлібних карток» або використання одного талону декілька разів. Цьому сприяла відсутність належного обліку талонів у крамницях, які нерідко не знали скільки осіб за ними закріплено. Також до початку грудня 1932 р. у крамницях м. Дніпропетровська хліб приймався у мішках без зважування. Крім того, «за його прийняттям ніхто не слідкував і не відповідав», що дозволяло співробітникам безкарно розкрадати хліб. На нараді з питань боротьби з розкраданням хліба, яка була скликана Дніпропетровською обласною прокуратурою 4 грудня 1932 р., заворг закритого робітничого кооперативу (ЗРК) заводу ім. Петровського Ільвовський визнав, що «кожного місяця виявляли багато мертвих душ, у травні та червні виявили 35 продавщиць, які зловживали, з них віддано троє до суду, й їхні справи вже розглянуто». Лише з булочної, розташованої у м. Дніпропетровську на розі вул. Шевченка за 23 дня листопада за сприяння п'яти продавщиць винесли на базар 523 хлібини (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 9, арк. 32).

Стан обліку талонів на хліб характеризує й те, що оргбюро Дніпропетровського союзу робкоопів лише 5 грудня 1932 р. ухвалило рішення навести лад у цій сфері. Зокрема, передбачалося виготовити 150 скриньок для збору булочниками відривних талонів, які повинні були розкладати у відділеннях

скриньки за списками та категоріями. Скриньки мали опломбувати і розвести по булочних до 3 години дня 8 грудня 1932 р. Також мали виготовити 100 опломбованих ящиків для перевезення хліба до 10 грудня і ще стільки ж до 15 грудня (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 9, арк. 37).

Ще однією формою шахрайства з хлібними картками було занесення працюючого до категорії, яка дозволяла отримати більше хліба. Наприклад, на Криворізьких руднях службовці отримували за категорією підземних робітників. Це призводило до значних перевитрат хіба та борошна: у жовтні 1932 р. по Жовтневому робкоопу – на 3 тонни борошна, по Кривбуду – 30 тонн (Державний архів Дніпропетровської області. Ф. Р-1520, оп. 3, спр. 9, арк. 39).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що головними причинами зростання рівня злочинно-

сті у містах Дніпропетровщини у 1933 р. були голод та масштабні репресії, які призвели до появи так званого «декласованого елементу» – селян, позбавлених засобів існування. Основними видами злочинів у містах в умовах Голодомору 1932–1933 рр. були крадіжки, грабунки, шахрайство із продуктовими документами. Незважаючи на вжиті партійно-радянським керівництвом заходи, криміногенна ситуація в області залишалася складною упродовж всього року, а органи юстиції та ДПУ, заточені на боротьбу з «контрреволюцією», виявилися неспроможними захистити майно і життя мешканців міст. Неefективність боротьби із злочинністю визначалася намаганням влади ліквідувати явище без усунення його причин – без стабілізації продовольчої ситуації не можна було припинити крадіжки, грабунки, вбивства міського населення, оскільки більшість крадіїв були «злочинцями з безвиході».

Бібліографічні посилання

Дровозюк, С. І., 2007. Поведінка сільських активістів під час суцільної колективізації та голодомору українського народу (1932–1933 рр.). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. Вип. 34, сс. 67–79.

Лапчинська, Н., 2017. Безпритульні як окрема категорія жертв Голодомору (на матеріалах м. Харкова). *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Голодомор 1932–1933 років: втрати української нації»*, Київ, 4 жовтня 2016 року. Київ, сс. 101–108.

Лойк, В. І., Кавун, М. Е., 2008. Севастопольський парк міста Дніпропетровська – місце поховання жертв Голодомору 1932–1933 рр. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження: зб. наук. пр.*, вип. 5, Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, сс. 123–131.

Лютаревич, П., 1955. Цифри і факти про голод в Україні (роки 1932–1933). *Український збірник*. Мюнхен, кн. 2, сс. 80–94.

Марочко, В., 2007. *Голодомор 1932–1933 рр.* Київ, 64 с.

Сорокин, П. А., 2014. *Голод как фактор: Влияние голода на поведение людей, социальную организацию*

и общественную жизнь. Сыктывкар: ООО «Анбур», 496 с.

Спр. 1692. Оп. 1. Ф. П-18. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області.

Спр. 1693. Оп. 1. Ф. П-18. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області.

Спр. 1696. Оп. 1. Ф. П-18. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області.

Спр. 587. Оп. 1. Ф. П-19. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області.

Спр. 1865. Оп. 1. Ф. П-19. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області.

Спр. 1. Оп. 3. Ф. Р-1520. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області.

Спр. 9. Оп. 3. Ф. Р-1520. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області.

Спр. 27. Оп. 3. Ф. Р-1520. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області.

Спр. 37. Оп. 3. Ф. Р-1520. Дніпро: Державний архів Дніпропетровської області.

References

Drovoziuk, S.I., 2007. Povedinka sil's'kykh aktyvistiv pid chas sutsil'noi kolektyvizatsii ta holodomoru ukrains'koho narodu (1932–1933 rr.) [Behavior of rural activists during the continuous collectivization and famine of the Ukrainian people (1932–1933)]. *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty* [History of Ukraine. Little-known names, events, facts], issue 34, pp. 75–77 (in Ukrainian).

Lapchyn's'ka, N., 2017. Bezprytul'ni iak okrema katehoriia zhertv Holodomoru (na materialakh m. Kharkova) [The Homeless as a separate category of the Holodomor victims (based on materials from Kharkiv)]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii «Holodomor 1932–1933 rokiv: vtraty ukrains'koi natsii»*, Kyiv, 4 zhovtnia 2016 roku [The Holodomor of 1932–1933: The Losses of the

Ukrainian Nation: The papers of the International Scientific and Practical Conference, Kyiv, October 4, 2016]. Kyiv, pp. 101–108 (in Ukrainian).

Lojk V.I., Kavun M.E., 2008. Sevastopol's'kyj park mista Dnipropetrovs'ka – mistse pokhovannia zhertv Holodomoru 1932–1933 rr. [Sevastopol Park of Dnipropetrovsk – the burial place of the victims of the Holodomor of 1932–1933.] *Prydniprov'ia: istoryko-kraieznavchi doslidzhennia: zb. nauk. prats* [Prydniprov'ia: historical and local lore research: a collection of scientific works], issue 5, Dnipropetrovs'k: Vyd-vo Dnipropetr. nats. un-tu, pp. 123–131 (in Ukrainian).

Liutarevych, P., 1955. Tsyfry i fakty pro holod v Ukraini (roky 1932–1933). [Figures and facts about the famine in

Ukraine (1932–1933)]. *Ukrains'kyj zbirnyk* [Ukrainian collection]. Miunkhen, Book 2, pp. 80–94 (in Ukrainian).

Marochko V., 2007. *Holodomor 1932–1933 rr.* [The Holodomor of 1932–1933]. Kyiv, 64 p. (in Ukrainian).

Sorokyn P. A., 2014. *Holod kak faktor: Vlyaniye holoda na povedenye liudej, sotsyal'nuiu orhanyzatsyiu y obschestvennuiu zhyzn'* [Hunger as a factor: The impact of hunger on human behavior, social organization and social life]. Syktyvkar: OOO «Anbur», 496 p. (in Russian).

File 1692. Inventory 1. Fund P-18. Dnipro: *Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti* [State Archive of Dnipropetrovsk region] (in Russian).

File 1693. Inventory 1. Fund P-18. Dnipro: *Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti* [State Archive of Dnipropetrovsk region] (in Russian).

File 1696. Inventory 1. Fund P-18. Dnipro: *Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti* [State Archive of Dnipropetrovsk region] (in Russian).

File 587. Inventory 1. Fund P-19. Dnipro: *Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti* [State Archive of Dnipropetrovsk region] (in Russian).

File 1865. Inventory 1. Fund P-19. Dnipro: *Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti* [State Archive of Dnipropetrovsk region] (in Russian).

File 1. Inventory 3. Fund R-1520. Dnipro: *Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti* [State Archive of Dnipropetrovsk region] (in Russian).

File 9. Inventory 3. Fund R-1520. Dnipro: *Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti* [State Archive of Dnipropetrovsk region] (in Russian).

File 27. Inventory 3. Fund R-1520. Dnipro: *Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti* [State Archive of Dnipropetrovsk region] (in Russian).

File 37. Inventory 3. Fund R-1520. Dnipro: *Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti* [State Archive of Dnipropetrovsk region] (in Russian).